

Geloven in de Bommelerwaard

door Peter Brusse – 14/10/05, 00:00

Amper 50.000 inwoners telt de Bommelerwaard. Maar het gebied tussen Maas en Waal bleek niet onder te brengen in één gemeente....

De dichter Martinus Nijhoff ging naar Bommel om de brug te zien. Maar wie nu vanuit het noorden de Martinus Nijhoff-brug over rijdt ziet nog maar weinig van Bommel. Zaltbommel, hoofdstad van de Bommelerwaard, is met uitzondering van kerk- en watertoren door de geluidswanden langs de A2 aan het zicht onttrokken. Dat de Bommelerwaard een eiland is met een oppervlakte van 12.000 hectare, zal vrijwel niemand zich realiseren.

Het eiland ligt als een schaal, met hoge rand en een drassige kom, ingeklemd tussen Maas en Waal; licht gekanteld van noordoost naar zuidwest, zodat bij dijkdoorbraken en overstromingen het westen meer te lijden had. Zou het gegeselde westen daarom streng protestants zijn en het oosten overwegend katholiek? Vanaf de Reformatie waarschuwden predikanten dat watersnood en andere rampen de straf waren voor de ontheiliging van de zondagsrust, ijdelheid, dansen en hoererij. De katholieke dorpen vierden nog altijd kermis en carnaval met zang en drank. De protestantse dorpen hebben deze frivoliteiten kunnen weren.

'Er loopt nog altijd een kerkelijke scheidslijn door de Bommelerwaard,' zegt Sil van Doornmalen, verbonden aan het Streekarchief Bommelerwaard en schrijver van *Ach lieve tijd. 1000 jaar geloven in de Bommelerwaard*. Bij de gemeentelijke herindeling bleek het niet mogelijk het gebied met krap 50.000 inwoners onder te brengen in één gemeente. De gemeente Zaltbommel bestaat uit Zaltbommel en de protestantse dorpen; de gemeente Maasdriel uit de overwegend katholieke dorpen in het oosten.

Sociale controle

Een paar jaar nadat Maarten Luther in 1517 zijn stellingen op de kerkdeur van Wittenberg had gehangen, publiceerde de in Zaltbommel geboren Hendrik de Backer, beter bekend als Hendrik van Bommel, het boek *Summa der Godliker Schrifturen*, dat overeenkomst vertoonde met de ideeën van Luther. 'Van Bommel kreeg de twijfelachtige eer het eerste boek te hebben geschreven dat in de Nederlanden verboden werd,' vertelt Van Doornmalen.

Na de inname van Den Briel in 1572 veroverden de Watergeuzen Zaltbommel. Het zou nog zeker dertig jaar duren, aldus Van Doornmalen, voor de predikanten overal in de Bommelerwaard de kansel bestegen. Een van de laatste pastoors, een 'verachtelijk man die kinderen bij zijn meid had geteelt', doopte, preekte en trouwde volgens het geloof dat men wilde.

Na de Vrede van Munster in 1648 mochten katholieken hun geloof wel belijden, maar niet openlijk. Priesters vluchtten en minderbroeders uit Megen kregen de Bommelerwaard aangewezen als missiegebied. Soms gingen zij het gevang in, maar de gemeente Zaltbommel betaalde wel het vervoer van een overleden missionaris naar het klooster in Megen.

In de negentiende eeuw stelden veel hervormde predikanten zich vrijzinnig op, wat tot verzet leidde. Dominee Scholte scheidde zich in 1834 dan ook af van de hervormde kerk. Hij kreeg steun in nog altijd streng orthodoxe dorpen als Aalst, Brakel, Zuilichem, Gameren en Poederroijen. Een kleine twintig jaar later, in 1853, vierden katholieken het herstel van de

kerkelijke hiërarchie. In de dorpen die Rome trouw waren gebleven verrezen grote, nieuwe kerken, want hun oude kerken kregen de katholieken niet terug. De pastoor kreeg greep op werk, gezin, school en vermaak. De sociale controle was groot.

Zondagsrust

'Wij mochten niet naar de kermis. Het was een andere wereld,' herinnert Gerrit Verkuil zich, leraar en correspondent van Het Vrije Volk en het Brabants Dagblad. Hij werd in 1929 geboren in het protestantse Bruchem. Van de kansel werd gepreekt tegen Sodom en Gomorra. Men was bang voor vrijages en gemengde huwelijken. 'Maar die zijn er altijd geweest,' weet Van Doornmalen. 'En dan werden er afspraken gemaakt: de zonen worden opgevoed volgens het geloof van de vader, de dochters volgens dat van de moeder. Soms ging het fout en kwam het tot huiselijk geweld.'

De oorlog, vertelt Verkuil, heeft veel veranderd. In 1944 konden de geallieerden de Maas niet over. Katholieke dorpen als Ammerzoden, Hedel en Kerkdriel werden zwaar getroffen; de bevolking werd geëvacueerd. 'Er kwamen katholieken in ons dorp en zij bleken normale mensen te zijn.' In het protestantse Gameren mocht een gevluchte pastoor in de hervormde kerk de mis opdragen. 'Onvoorstelbaar was dat,' aldus Verkuil.

In de jaren vijftig, toen de Bommelerwaard eindelijk uit zijn isolement werd bevrijd en iedereen deelde in de groeiende welvaart, verloren ook de kerken hun greep op de gelovigen. 'Maar vergis je niet,' zegt Ron Looyen, die dertig jaar geleden vanuit Den Haag naar Brakel is gekomen. Hij is voorzitter van de Werkgroep Vier Heerlijkheden: de dorpen Aalst, Brakel, Zuilichem en Poederroijen. 'Hier wordt de zondagsrust niet verstoord. Heel wat mensen hier zien de leegloop van katholieke kerken als een afschrikwekkend voorbeeld dat ons niet mag overkomen. Er zijn kerken die elke zondag stampvol zitten. En in Brakel bestaan groepjes gelovigen die uit onvrede met de predikant thuis kerken. Hier heb ik begrepen wat "gebrouilleerd zijn" betekent en hoe verschrikkelijk en ingrijpend dat is.'

Zo heeft dominee Schreuder in Aalst zich niet aangesloten bij de recente fusie van protestantse kerken in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Hij schaarde zich bij de dissidente Hersteld Nederlandse Hervormde Kerk. De kerkelijke ruzie heeft zware wonden geslagen in de gemeente, omdat de kudde de herder niet in zijn geheel volgde. Familieleden en vrienden weigeren met elkaar te spreken of op verjaarsvisite te komen; kinderen moesten van school veranderen en ook de sportclubs en zangvereniging verloren leden.

Onderwijzers werden zo voorzichtig dat zij alsnog besloten om 'toch maar niet mee te doen' aan de Kinderboekenweek, die dit jaar in het teken stond van magie, tovenaars en heksen. In Aalst, maar ook in Brakel en Poederroijen, is Harry Potter verboden lectuur.